

ФОЛЬКЛОР І ФОЛЬКЛОРИСТИКА – ТРАДИЦІЯ ЧИ СУЧАСНІСТЬ

Ілія ВЕЛЕВ

Ідентичність кожного народу є не лише загальною соціологічною категорією, що підтверджується на ґрунті основних засад автентичних духовних і культурних пізнань. Національна ідентичність знаходить вираз передовсім у духовних цінностях конкретної людської спільноти, що позначається колективним творчим досягненням. Спільне народне знання та народна мудрість ініціювали народну творчість, яка у світлі ідей просвітництва й романтизму наприкінці XVIII і першої половини XIX століть ідентифікувалася як фольклор. Саме тоді така “усвідомлена” ідентифікація відкрила двері для типологізації фольклористики як наукової дисципліни. При всій умовності термінів “фольклор” і “фольклористика”, визначених певною соціологічною системою, вони, тим не менш, функціонували як жива ілюстрація ідентичності, побуту, навіть міфів певного народу у його прагненнях до самостійного існування. У цьому зв’язку фольклор сприймається і як синонім етнічної самобутності й приналежності. Якщо вийти за межі соціологічного сприйняття фольклору і фольклористики і перейти на культурологічне тло, то у сучасних рамках цей вид творчого переживання й натхнення має сприйматися як народне мистецтво, яке треба плекати й використовувати як досвід з метою відображення індивідуального (особистого) відбитка для самопозначення, національної ідентифікації, духовного відродження й загальної афірмації. Етнічні особливості у таких колективних творчо-виразних та художніх висловлюваннях зумовили введення синтагми “національний фольклор” і у самі дослідження.

Якщо мати на увазі переважно художні передумови фольклору у контексті сучасних пояснень культурних досягнень, то накладаються вільні оцінки щодо неспеціалізованої й непрофесійної творчості, що легітимізується як колективна, виокремлюючись як позначена певним синкретизмом і побутовізмом. Проте, у цьому випадку йтиметься про недостатнє пояснення цих творчих процесів та їхню віддаленість від традиційної і сучасної суті духовної ідентифікації.

Афірмувати форми творчого виразу людина почала ще від самого свого існування. Із плином часу стали з’являтися різні види й форми усної і обрядової творчості, та навіть поява писемності не змогла витіснити усні творчі вияви і замінити їх літературною формою виразу. Скільки б не визначався цей вид творчості як “простий” та “нехудожній”, історичний досвід засвідчив, що фольклорний тип творчого викладу переважав упродовж віків у всіх народів. Головними характеристиками його були: усність, традиційність, безпосередня народність, прямий контакт виконавця або маніфестанта з масою, яка сприймала, як і колективність творчого створення й поширення.

Щоб було ясніше уявити, як повинен сприйматися комплекс фольклору у класичній і сучасній формах, необхідно зважати на його багаточасовість, яку складають різні види духовних і художніх напластувань. Перш за все фольклор як народне мистецтво координує художні начала у музиці, танці, поезії, оповіді, орнаменті, різьбярстві, архітектурі, драматургії тощо. Після того йдуть певні вияви, що не досягли художньої профільованості певного виду чи жанру. Такими є обряди і звичаї (лазарування, колядування, “Василя”, “додола” тощо), які до певної міри включають сцени або театральні моменти у поєднанні з піснями, танками, інструментальним виконанням, причому маніфестація балансує між мистецтвом і обрядом. Тим самим фольклорний духовний набій наближається до меж патріархальних обрядів, що не мають художньої сторони, і якими є вірування, забобони або взагалі народна міфологія.

Існують сумніви щодо того, чи може народна духовна й матеріальна культура взагалі бути предметом фольклористики, оскільки перед нею виникає факт, що, перебуваючи у фольклорі, вона водночас є основою етнології. Проте це не означає, що треба вилучити термін “фольклор” з використання, оскільки він є частиною, як традиційної, так і сучасної духовної культури будь-якого народу. Звідси й сама фольклористика перебуває у безпосередньому тісному зв’язку з основною наукою

вою дисципліною — етнологією. Термін “фольклоризм” використовується у культурології і у мистецтві, представляючи активний творчий процес освоєння та трансформації фольклору у суспільне життя, культуру і професійне мистецтво. Тому ми зустрічаємо конструктивні тлумачення щодо змісту фольклорних елементів у літературі, у сучасних музичних формах, в образотворчому мистецтві, драматургії тощо.

Стосовно нашого дослідження — питання, яке винесене в заголовок, звучить зовсім просто: фольклор і фольклористика — традиція чи сучасність, але водночас воно містить приховану відповідь. Щоб відповісти хоча б приблизно, слід мати на увазі, що у фольклористичні вирізняються класичний (історичний) і сучасний фольклор. Така ж ситуація спостерігається у мистецтві, дістаючи в естетиці подібне тлумачення. Разом з тим треба уникати вульгаризації фольклору, в розумінні, що він є частиною “низького” культурного надбання, що лише нищить модерні творчі моделі сучасної культури. Подібні теорії є наслідком уявлення про глобалізацію культури і прагнення досягти універсальних духовних цінностей через втрату особистісної індивідуальності, тим самим певної культурної ідентичності. Фольклористика як окрема спеціальна дисципліна, що вивчає народне мистецтво, традиції і сучасність, має свій еволюційний розвиток у розумінні тлумачення та дослідницької практики. Наукове зацікавлення фольклором у Європі виникло разом з просвітницькими ідеями у XVIII ст., а розвиток романтизму в XIX ст. став справжнім стимулом його вивчення. Загальні творчі процеси, які відбувалися на суспільній сцені, перш за все висунули міфологічну школу, за якою з’явилися міграційна, антропологічна, етнопсихологічна та історико-географічна школи. У XX ст. до вивчення фольклору долучилися соціологічна, психоаналітична, неоміфологічна і магічно-обрядова школи. Своєрідна революція у фольклористичі почалася у 1950 році завдяки структурному методу дослідження, запропонованому Клодом Леві-Стросом. Ця методологічна основа відкрила для фольклористики новий шлях для розуміння і застосування всіх сучасних методологій тлумачення й вивчення класичного та сучасного фольклору. Такі дослідницькі ідеї

спричинилися до того, що фольклористика однаково враховує взаємозв’язок традиційних і сучасних форм. До того ж, без обмежень. Це сприяло залученню у сучасну фольклористику компаративних історичних досліджень фольклору та його художніх особливостей, взаємопов’язаних із сучасними процесами у сфері народної творчості.

Хоча і у затемненому семантичному сенсі, все ж фольклор як народна творчість у колективному дусі начебто залишається підзабутим у надрах традицій національних культур. Саме там йому приділяється найбільша увага, тому що й сама народна традиція є сукупністю звичаїв, поглядів та вірувань, що пов’язують народ, що усвідомлює їхню цінність і неможливість повернення, з його минулим. Фольклорна традиція має залучати позицію сьогоденного дня стосовно минулого, а оскільки ця позиція в різні епохи і в межах різних ідеологій є змінною і нерідко суперечливою, ця змінність і суперечливість відбиваються в різних ціннісних характеристиках. Таким чином традиція зазнає перетворень у залежності від ціннісної системи певного часу та від естетичних уподобань. Пріоритет ролі національної традиції у наш час все ще є чинником культурної політики, спрямованої на національну неповторність мистецтва. Це тому, що ознака національної ідентичності не може бути представлена на світовій громадській сцені без маніфестації досвіду, здобутого фольклором, народною міфологією та народним типом мислення. Це дає можливість протистояти космополітичним ідентифікаціям, — без власної ідентичності особа залишиться непоміченою в універсальній мозаїці. В історичному плані фольклорна традиція балканських народів (серед них і македонського) прокладала не лише магістральний, але й у певні періоди і єдино можливий шлях творчої реалізації. Саме завдяки їй культура втілила своєрідні національні риси. Цей творчий процес є безперервним художнім діалогом. Сьогодні талановиті митці сприймають фольклорну традицію скоріш як своєрідну репліку, що дає їм привід художньо інтерпретувати або відтворювати її. Новаторські мистецькі дослідження сучасного художнього “я” стають особливо актуальними, реалізуючи нові естетичні програми та ідеї.

Разом з тим, коли новаторські ідеї дістають визнання, вони зазвичай стають традицією. Митець перебуває у стані, коли він надбудовує сучасність традицією далекої, а не близької часової відстані. Так, наприклад, сучасний македонський поет або музикант збагачує свій досвід завдяки фольклорній традиції не лише тому, що форма творчого виразу збігається з фольклорним типом мислення і вираження, але й тому, що вона є синонімом самобутньої, незаперечно македонської фольклорної спадщини. Сприйняті традиційні форми стають надбанням лише залежно до духовних потреб сучасності.

Насамкінець варто порушити питання, чи потребує пояснень позиція сучасності стосовно традиції? Безперечно, потребує. Сучасність є те, що стосується теперішнього часу, тобто теперішніх духовних потреб і мистецьких переживань. Втілюючи ідеали і переконання нашого сьогодення, ці потреби і переживання відповідають прагненням мистецького авангарду бути "цілком сучасними і модерними". В той же час сучасність пов'язана з актуалізацією найважливіших життєвих проблем, духовних прагнень і пошуків формальних сенсів для підтвердження раніше існуючих та створення нових. Як це траплялось і у попередні культурні періоди, так і наша культурна сучасність перебуває під впливом сучасних тенденцій науки, техніки, філософії, соціології і політики. З плином часу диференційовані найвагоміші цінності входять до загального культурного середовища. Не лише сучасні найтипівіші види мистецтва, але й колективна духовна свідомість народу, який живе у цей час, здатна ві-

дображати ситуації чи кризи як імпульси сучасності. По суті вона визначає власну сучасність. Таким чином профільована сучасність стає комплексною свідомістю щодо існуючого стану думки. Відповідно сучасний творчий процес залучає парафразовані міфологічні візії, міфо-алегоричні та символічні фольклорні абстракції до сучасного фольклору. У наш час сучасна колективна народна фантазія активізується, намагаючись містифікувати чи демістифікувати дилеми та турботи сучасної людини. Це є лише одна з можливих форм, у якій знаходить вираження нездоланна потреба маніфестації власних уподобань і переживань сучасності для майбутніх поколінь. Тим самим сучасність втрачається або поступово кристалізується й напластовується у сферах масової культури, духовної спадщини і традиції. Таким чином, відбувається безперервний процес народної творчості, що знаходить нові акомодативні форми реалізації, як то анекдоти, перекази, сучасні обрядові вияви, нічні посиденьки, вечірки, художні вирази наївних аматорів тощо. Зрозуміло, їхня сучасність є вільною від нижчої народної міфології та демонології, сповненою нових й інакших сенсів, проте, типологічно вона не здатна повністю дистанціюватися від класичного фольклору. Саме тому сучасна фольклористика сьогодні мусила б сприймати фольклор як відповідник осучасненої народної традиції, а водночас і як традиціоналізацію народної сучасності. Тоді людина не зможе втекти від часу, а також загубитися у минулому.

Переклад з македонської О. Микитенко

The article gives a new viewpoint on understanding folklore. First of all it is presented as a form of national identity and individual perception of the world. The author suggests that different kinds of spiritual and creative levels form a great number of layers. The correlation between folklore and modern concepts of globalization of cultures is researched.